

максимального задоволення потреб людини і суспільства та збереженні і відтворенні природного середовища.

Об'єктивна необхідність в екологізації виробництва реалізується як шляхом максимальної раціоналізації виробничого ресурсоспоживання, так і у забезпеченні безпосередньої природоохоронності виробництва. Визнання суспільної необхідності ресурсозберігаючо-природоохоронної орієнтації виробництва ставить перед економічною наукою, і у тому числі перед економічною теорією ряд проблем, які вимагають невідкладного рішення.

Відомо, що у марксистській економічній доктрині вихідною ланкою у системі економічних законів був загальний закон відповідності виробничих відносин характеру і рівню розвитку продуктивних сил. Питання про те, чому, тобто яким вимогам повинні відповідати самі продуктивні сили, в аспекті суспільних обмежень їх впливу на природне середовище практично у масштабах суспільства, а значить і в економічній теорії не виникало. Але у сучасних умовах, при екологічних обмеженнях, породжених виробництвом, характер, рівень та структура продуктивних сил повинні відповідати загальним умовам збереження оточуючого середовища. І ця об'єктивна умова повинна бути домінуючою при формуванні стратегії економічного зростання, співвідношенні чинників економічного зростання як на державному, так і регіональному і місцевому рівнях, а значить і об'єктом пильної уваги зі сторони економічної теорії.

У зв'язку зі запропонованим розширенням предмету економічної теорії виникає питання про розмежування сфер наукових досліджень між нею і економікою природокористування. Економіка природокористування у широкому розумінні цього терміну, на нашу думку, це наука про ефективне господарювання у безпосередньо тих галузях, які експлуатують природні ресурси, вона акцентує увагу на економічних методах раціонального використання конкретних видів природних ресурсів. Предметом же економічної теорії є вивчення системи економічних відносин з врахуванням екологічних факторів та розробка загальнометодологічних підходів в умовах екологізації всіх галузей економіки.

Суспільна значимість і глобальність екологічних проблем зробила їх з 70-х років ХХ ст. об'єктом постійної і все зростаючої уваги зі сторони економічної науки. Оскільки збереження природного середовища від негативного впливу виробництва стало постійним об'єктом досліджень економічної теорії, то з цього виникає об'єктивна необхідність "екологізації" ряду теоретичних економічних представлень, розробки нових наукових підходів, які дозволяють оцінювати динаміку економічних відносин з позицій їх відповідності завданням гармонізації взаємодії природи та суспільства.

Література

1. Дорогунцов С., Федоришева А., Ральчук О. Сталий розвиток в управлінні еколого-економічними системами – економіка України, 2001, № 1, С. 74-83.
2. Савченко О. Економіка природокористування у системі державного стандарту освіти. – Економіка України, 2001, № 9, С. 63-67.
3. Порфирьев Б. Н. Экологическая экспертиза как метод минимизации риска экологических катастроф и предотвращения экологических кризисов. Философские проблемы социальной экологии. М., 1989.

УДК 339.9:630*903

Асист. Т.Ю. Туницья¹, к.е.н. – УкрДЛТУ

ПОЛІТИКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНИХ ВИМОГ²

Через призму лісівничої проблематики документів ООН – "Порядку денного на ХХІ століття" та "Заяви про принципи щодо лісів", – розглядаються питання формування економічної політики сталого розвитку лісового господарства України з урахуванням сучасних міжнародних вимог, зокрема, екологічного імперативу.

Taras Tunytsa – USUFWT

Policy of sustainable development of forestry in Ukraine taking into account current international requirements

In the light of forest problems focused in the UN Documents – "Agenda for the XXI Century" and "Principles on Forests", – the article deals with the issues of forming the economic policy of sustainable development of forestry in Ukraine taking into account current international requirements, as well as the ecological imperative.

Лісове господарство відіграє суттєву роль в економіці України. Крім того, ліси виконують важливі екологічні функції щодо регулювання кисневого балансу атмосфери, оздоровлення природного життєвого довкілля, формування клімату, водорегулювання, захисту ґрунтів від ерозії тощо. Тому розробка політики сталого розвитку лісового господарства є не лише внутрішньодержавним пріоритетом, але і вимогою міжнародного співтовариства.

Концептуальні основи світової політики сталого розвитку, у тому числі глобальної політики використання, охорони та відтворення лісових ресурсів визнані всіма країнами – членами ООН. На основі принципів та критеріїв глобальної політики сталого розвитку необхідно формувати відповідну національну лісову політику.

Проблеми формування національної лісової політики розглядаються у працях багатьох авторів, зокрема, С.А. Генсірука [1], І.М. Синякевича [6]. Настав час аналізувати процес формування політики сталого розвитку лісового господарства України з точки зору вимог світового лісового господарства. Адже знищення або деградація лісів в одній частині планети негативно впливає на клімат та інші природні процеси в іншій її частині. Лісові ресурси планети становлять єдину глобальну екологічну систему. Через те лісове господарство кожної окремо взятої країни є органічною складовою частиною світового лісового господарства. Розвиток національного лісового господарства має оцінюватися на основі міжнародно визнаних принципів, критеріїв та індикаторів згідно з концепцією еколого-економічної ефективності, яка повинна прийти у ХХІ столітті на зміну концепції традиційної, суто економічної ефективності.

Виходячи з цього, міжнародні аспекти глобальної політики сталого розвитку повинні стати стрижневими процесу формування та реалізації національної політики сталого розвитку лісового господарства.

* * * *

¹ Тарас Юрійович ТУНИЦЬЯ, асистент кафедри міжнародних економічних відносин Львівського НУ ім. І.Франка. Львів, вул. Університетська, 1. Тел.: 75-77-15. E-mail: ttunytsya@yahoo.com

² Представлена академіком ЛАН України С.А.Генсіруком

Витоки теорії сталого розвитку можна віднести до 1972 року, коли представники 113 країн світу зібралися у Стокгольмі на першу Всесвітню конференцію з проблем довкілля. Вже тоді було закладено початкові, вихідні принципи, що стосуються нинішнього розуміння проблем сталого розвитку.

Упродовж останнього десятиріччя відбулася ціла низка наукових конференцій та зустрічей на найвищому рівні з проблем довкілля та сталого розвитку. Найважливішою з них була конференція ООН з довкілля і розвитку, яка відбулася у 1992 році в Ріо-де-Жанейро ("Ріо-92"). Конференція "Ріо-92" сконцентрувала багаторічні наукові досягнення у цій сфері і на їх підставі прийняла п'ять основних документів: Декларацію з довкілля і розвитку; "Порядок денний на XXI століття" ("AGENDA 21"); Конвенцію про біорізноманіття; Конвенцію по глобальній зміні клімату; Заяву про принципи щодо лісів. Ці документи стали методологічною і правовою основою розробки національних, у тому числі галузевих концепцій сталого розвитку, включаючи концепції сталого розвитку лісового господарства.

У "Порядку денному на XXI століття" [3] проблемам сталого розвитку лісового господарства присвячено великий розділ. У ньому, зокрема, відзначається, що політика, методи і механізми, які використовуються для збереження і розвитку різноманітних екологічних, економічних, соціальних і культурних функцій лісів і лісових угідь, характеризуються наявністю великих недоліків. Багато розвинутих країн стикаються з проблемами, що викликані шкодою, що зазнають ліси у результаті забруднення повітря і пожеж. Виникає потреба у більш ефективних заходах і підходах, що стосуються питань поліпшення і погодження процесу розробки політики, планування і програмування, законодавчих заходів і механізмів [3, ст. 100].

Це має особливо важливе значення для забезпечення цілісного і раціонального підходу до сталого і екологічно безпечного розвитку лісового господарства. На необхідності збереження різноманітних функцій лісів і лісових угідь шляхом зміцнення належних організаційних структур неодноразово наголошувалося у багатьох наукових доповідях, рішеннях і рекомендаціях ФАО, МОТД, ЮНЕП, Світового Банку, Міжнародної спілки охорони природи і природних ресурсів (МСОП) та інших організацій.

Основні цілі "Порядку денного на XXI століття" у галузі лісового господарства полягали у тому, щоб:

- посилювати національні установи, що займаються проблемами лісів, посилювати масштаби і підвищувати ефективність заходів у галузі раціонального використання, збереження та сталого освоєння лісів і вживати ефективні заходи для забезпечення раціонального використання та сталого виробництва лісових товарів і послуг як у розвинутих, так і у країнах, що розвиваються;
- розвивати і покращувати технічні і професійні навички, а також спеціальні знання з метою ефективної розробки і впровадження політики раціонального використання, збереження і сталого освоєння всіх видів лісових ресурсів, включаючи лісові угіддя.

Для досягнення цих цілей пропонувалося здійснювати ряд заходів, зокрема, децентралізацію процесу прийняття рішень, заохочення участі приватного сектора, створення і зміцнення потенціалу для проведення досліджень у галузі раціонального використання лісів, біологічної різноманітності, впливу на ліси атмосферних забруднювачів, збільшення ринкового прибутку та неринкової вартості послуг лісу. Особлива увага звертається на проведення міжнародних досліджень,

а також на необхідність поліпшення функціонування і зміцнення координації дій міжнародних організацій.

В "Порядку денному на XXI століття" зазначається, що сьогодні над лісовими угіддями світу нависла загроза неконтрольованої їх деградації і перетворення лісових площ в інші види земель. Це зумовлено зростанням потреб людей у деревині, розширенням сільськогосподарської діяльності, відсутністю належних засобів боротьби з лісовими пожежами та браконьєрством, нерациональними комерційними лісозаготівлями, надмірним і нерегульованим випасом худоби у лісах, шкідливим впливом на ліси кислотних дощів та інших видів забруднення повітря. Внаслідок скорочення площ лісів та їх деградації поширюється ерозія ґрунтів, зменшується біологічна різноманітність, завдається шкода середовищу проживання диких тварин, відбувається деградація водозбірних територій тощо, а у кінцевому підсумку – зниження якості життя та обмеження можливостей сталого розвитку.

Ситуація, що склалася, вимагає запровадження термінових і погоджених заходів стосовно збереження і використання лісових ресурсів. Для її виправлення рекомендуються розробка і впровадження національних програм дій у галузі лісового господарства, раціонального використання, збереження і сталого розвитку лісових ресурсів. Такі програми пропонуються пов'язувати з іншими заходами землекористування.

Відповідно до цієї рекомендації "Порядку денного на XXI століття", в Україні також необхідно розробити і прийняти національну програму раціонального використання, охорони і відтворення лісових ресурсів, реалізація якої значною мірою сприяла б сталому розвитку суспільства. Україна – малозаліснена держава. Показник її лісистості – один з найнижчих серед європейських країн. Він становить 15,6 % проти, скажімо, 31 % в Німеччині, 46,5 % – в Австрії, 71,9 % – у Фінляндії. У рамках такої програми при міжнародній фінансовій підтримці можна було б здійснити заліснення близько 5 млн. га еродованих земель, непридатних для інших форм землекористування і суттєво збільшити лісистість території України.

До речі, в іншому документі Конференції ООН "Ріо-92" – офіційній, але необов'язковій до виконання Заяві про принципи досягнення глобального консенсусу у сфері раціонального управління, збереження і сталого розвитку усіх видів лісів [5, ст. 63] йдеться про необхідність розробки відповідних міжнародних угод, спрямованих на заохочення міжнародного співробітництва у збереженні і сталому розвитку всіх видів лісів, включаючи відновлення лісу та заліснення непридатних для сільськогосподарського використання земель.

У процесі формування політики сталого розвитку лісового господарства України слід мати на увазі застереження "Порядку денного на XXI століття" про те, що "величезний потенціал лісів і лісових угідь, як одного з основних ресурсів розвитку, досі ще повністю не вивчений. Більш ефективне використання лісів може дозволити збільшити обсяг виробництва товарів і послуг, зокрема деревини і "недеревної лісової продукції", і таким чином сприяти створенню нових робочих місць і прибутків, підвищення вартості продукції шляхом її обробки, розширення торгівлі лісовою продукцією, збільшення прибутків в іноземній валюті і прибутків від інвестицій. Як відновлювані, лісові ресурси можуть використовуватися на сталій основі, що відповідає цілям охорони природи. При розробці політики лісівництва слід повністю враховувати наслідки використання одних лісових ресурсів

для інших. Крім того, цінність лісів можна підвищити шляхом їх екологічно безпечного використання, наприклад, у таких цілях, як екотуризм, і отримання, на регулярній основі, генетичних матеріалів" [3, ст.107].

Згідно з вимогами світового співтовариства, у національній лісовій політиці слід передбачати заохочення розвитку тих лісових підприємств, які використовують як деревину, так і недеревну продукцію, у тому числі максимально використовують відходи, що утворюються при заготівлі та обробці деревини. Комплексне використання деревини, її відходів та недеревних ресурсів лісу забезпечує збільшення зайнятості та прибутків.

Сучасна лісова політика повинна передбачати аналіз інвестицій у лісове господарство з точки зору не лише традиційних економічних підходів, але й з врахуванням впливу виробничої діяльності у лісі на природне життєве довкілля. Вона повинна узгоджуватися з міжнародними нормами і стандартами, заохочувати співробітництво і допомогу міжнародних організацій у таких питаннях, як передача прогресивних технологій, створення сприятливих умов для розвитку торгівлі.

Міжнародні вимоги до національної лісової політики полягають також у необхідності розвитку співробітництва з міжнародними організаціями і установами, у тому числі й неурядовими, а також з університетами та іншими науковими інституціями у галузі лісівничих досліджень, систематичного огляду стану лісів та їх оцінки з точки зору суспільної значимості [3]. Проблема полягає у тому, щоб національна система оцінки та обліку лісових ресурсів, у тому числі деревних і недеревних товарів і послуг, відповідала міжнародним стандартам. Вітчизняні фахівці на всіх рівнях ієрархії управління лісовим господарством повинні розуміти єдину міжнародну мову.

На думку дослідників з Інституту Всесвітнього Спостереження, потреби людства сьогодні перевищили можливості лісів планети. За останні півстоліття світова площа лісів істотно скоротилася, особливо у країнах, що розвиваються. Передбачається скорочення площі лісів на душу населення з нинішніх 0,56 га до 0,38 га у 2050 році. Ця цифра враховує ріст населення і трансформацію частини лісових площ в орні землі. У багатьох випадках зростаючі світові потреби у таких продуктах з деревини як целюлоза, папір, картон, фанера, шпон, дошки та інших вже перевищують можливості сталих лісозаготівель [7, ст. 8]. Не вимагає особливих аргументів положення про те, що ця проблема є особливо актуальною для України.

Як зазначається у Програмі дій з подальшого впровадження "Порядку денного на XXI століття", раціональне використання, збереження і стале освоєння всіх видів лісів – це найважливіший чинник економічного і соціального розвитку, охорони довкілля і підтримки систем життєзабезпечення планети. Ліси є одним з основних сховищ біологічної різноманітності, абсорбентами і резервуарами вуглецю, важливим джерелом відновлювальної енергії, а отже, невід'ємним елементом сталого розвитку [4, ст. 25-26].

У системі лісового господарства України наявні негативні наслідки використання застарілої матеріально-технічної бази. Застаріла технічна база державних та міжгосподарських лісгоспів відчутно збільшує собівартість робіт і продукції, знижує продуктивність праці, спричиняє нераціональне використання лісових ресурсів, руйнування ґрунтів та інші форми деградації природного довкілля. Відсутність необхідної кількості протипожежної техніки та відсутність якісної системи доріг сповільнює час гасіння лісових пожеж, заважає якісному веденню лісокультурних та лісгосподарських робіт, суперечить принципам сталого розвитку [2].

Останнім часом роки спостерігається збільшення кількості працівників у лісовому господарстві при відносній стабільності обсягів робіт. Це пояснюється відносно дешевою робочою силою, яка може замінити роботу відсутньої високопродуктивної техніки. З другого боку, деревообробна галузь втрачає своїх працівників. Деревообробка перебуває у стані застою у той час, як лісозаготівельна галузь працює на збільшення обсягів експорту круглої деревини. Реалізація лісосировини на зовнішніх ринках приносить значно більше доходів підприємству, ніж її реалізація на внутрішньому ринку. Таким чином, деревообробники втрачають доступ до ринку високоякісної ліквідної сировини [8].

Істотною перешкодою для формування політики сталого розвитку є неясне планування лісокористування, яке здійснюється лісгоспами на основі вимог лісовпорядкування. Таке планування повинно бути прозорим і враховувати не лише лісгосподарські завдання та екологічні вимоги, але й всебічно враховувати кон'юнктуру ринку. Накопичення великих обсягів деревини на складах, яка не може знайти ринку збуту і з часом втрачає свої якості, підтверджує неврахування ринкових потреб у річних планах. Суттєвим недоліком є також недоступність інформації для громадськості щодо стану лісів, обсягів рубань тощо. Результати роботи лісовпорядкувальних експедицій щодо моніторингу лісів призначаються тільки для службового користування, тоді як у країнах з ринковою економікою вони доступні для широкого загалу.

У даний час в Україні ще не мають впливу на формування політики сталого розвитку ні спілки приватних підприємств, ні недержавні екологічні організації, ні інші зацікавлені групи, які могли б різноманітними засобами підтримувати та лобіювати лісовий сектор. Відсутність навчальних дисциплін з лісової політики у вищих закладах освіти залишає лісовий сектор без відповідних фахівців у даній сфері прийняття рішень.

Багато у чому подібні тенденції розвитку лісового господарства мають Росія і Беларусь, хоча за останні роки мають місце і певні відмінності. Необхідно відзначити, що Росія значно активніше бере участь у розробці політики сталого розвитку лісового сектора та участь у міжнародних процесах щодо сталого управління лісовими ресурсами, ніж Беларусь і Україна.

З метою розробки шляхів сталого розвитку лісового господарства України нами зроблено порівняльний аналіз лісового господарства у країнах з традиційною ринковою економікою, зокрема таких, як Австрія, Німеччина, Фінляндія та країн з перехідною економікою [10].

Аналіз тенденцій розвитку лісового господарства у країнах з традиційною ринковою та перехідною економікою засвідчує, що рівень ведення господарства у цих країнах ще суттєво відрізняється не лише системою управління, але й системою економічних стимулів та політичними підходами до раціонального використання, охорони та відтворення лісових ресурсів.

На підставі проведеного аналізу нами було виявлено сімнадцять факторів, які формують демократичну галузеву політику сталого розвитку (табл. 1). Дев'ять із сімнадцяти виділених факторів в Україні сьогодні відсутні (проти кожного з них у табл. 1 – знак "мінус"), шість факторів діють ще недостатньо повно (проти них стоїть знак "плюс" – "мінус") і лише два фактори впливу збігаються (знак "плюс") в Україні з державами ринкової економіки.

Табл. 1. Порівняння факторів впливу на формування галузевої політики сталого розвитку в Україні та державах з ринковою економікою

№ п/п	Фактори	Країни Європи	Україна
1.	Державна власність на ліси	+	+
2.	Приватна власність на ліси	+	-
3.	Досконалість законодавства щодо лісів	+	+/-
4.	Суворе дотримання законодавства	+	-
5.	Формування лісової політики державою	+	+
6.	Формування лісової політики недержавними організаціями, приватними власниками, підприємцями	+	-
7.	Незалежний моніторинг і контроль	+	+/-
8.	Рекомендаційний характер державного лісовпорядкувального планування	+	-
9.	Відкрита інформація про результати моніторингу лісів	+	-
10.	Еко-сертифікація лісів і лісової продукції	+	+/-
11.	Національні еко-сертифікаційні програми	+	-
12.	Наявність лісосировинних бірж	+	+/-
13.	Використання лізингу	+	+/-
14.	Врахування ринкового попиту при складанні річних планів заготівлі деревини	+	-
15.	Наявність зацікавлених груп та лобіювання інтересів лісового господарства	+	-
16.	Участь громадськості та недержавних громадських організацій у прийнятті рішень	+	-
17.	Виконання міжнародних зобов'язань з питань сталого розвитку	+	+/-

Головна відмінність між політикою лісового господарства у країнах з ринковою та перехідною економікою полягає у тому, що у високорозвинутих країнах існує не тільки державна власність на ліси, але й приватна. Ліси у цих країнах можуть бути у володінні промислових компаній та належати фермерам. Тому лісова політика у цих країнах формується на демократичній основі, оскільки представляє інтереси різних зацікавлених осіб та груп: державних служб, приватних власників, промисловців, фермерів, екологів та інших.

Можна констатувати, що лісове господарство у країнах з традиційною ринковою економікою за основними показниками стоїть ближче до вимог сталого лісокористування, ніж у країнах з перехідною економікою. Проте це не означає, що у високорозвинутих європейських країнах за всіма ознаками вже існує стале лісове господарство. У лісовому господарстві цих країн є ще чимало проблем, які необхідно вирішувати як у теоретичному, так і практичному сенсі для досягнення цілей сталого розвитку.

Країнам з перехідною економікою, у тому числі й Україні, треба вивчати й аналізувати досвід ведення лісового господарства у країнах з ринковою економікою. Але, як показали наші дослідження, у жодній європейській країні немає моделі, яку можна було б безпосередньо рекомендувати для вітчизняного лісового господарства. Кожна з таких моделей потребує наукового аналізу, осмислення та адаптації до соціально-економічних та екологічних умов України.

Література

1. Генсірук С.А. Ліси України. – К: Наук. думка, 1992. – 408 с.
2. Москалик Р.Я., Туниця Т.Ю. Лізинг як фактор сталого розвитку лісового сектора економіки// Регіональна економіка. – 2000, № 2 (16). – С. 184-192.
3. Програма дій "Порядок денний на XXI століття" / Переклад з англійської: ВГО "Україна". – К.: Інтелсфера, 2000. – 360 с.
4. Програма дій з подальшого впровадження "Порядку денного на XXI століття" / Переклад з англійської: ВГО "Україна". – К.: Інтелсфера, 2000. – 58 с.
5. Програма дій. Повестка дня на 21 век и другие документы конференции в Рио-де-Жанейро в популярном изложении. Составитель Майкл Китинг. Публикация Центра "За наше общее будущее". – Женева, 1993. – 70 с.
6. Снякевич І.М. Економіка лісокористування. – Львів, 1999. – 396 с.
7. Стан світу 2000. Доповідь Інституту Всесвітнього Спостереження про прогрес до сталого суспільства/ Л.Браун та інші, переклад з англійської: ВГО "Україна. Порядок денний на XXI століття". – К.: Інтелсфера, 2000. – 312 с.
8. Туниця Т. Екологічний фактор зовнішньоекономічної безпеки сталого розвитку// Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – К.: ВПЦ "Київський університет", – 2001, вип. 26. – С.160-164.
9. Туниця Т.Ю. Міжнародний досвід екологічної сертифікації лісів: роль у формуванні національної лісової політики сталого розвитку// Науковий вісник. – Львів: УкрДЛТУ. – 2000, вип. 10.1 – С.323-331.
10. Krott M., Tikkanen I., Petrov A., Zheliba B., Sasse V., Rukonina I., Tunytsya T. Legal, Administrative and Policy Strategies for Securing Sustainable Development of the Forest Sector in Belarus, Russia and Ukraine. – INTAS-94-1236, Joensuu, EFI, September 1997, – 163 p.

УДК 338.82

Доц. С.О. Козловський, к.е.н.; аспір. А.В. Івануса – УкрДЛТУ

ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИРОБНИЧИХ ЗВ'ЯЗКІВ ПІДПРИЄМСТВ ЛІСОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЕКОНОМІКИ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ

Висвітлено екологічні аспекти виробничих зв'язків підприємств лісопромислового комплексу України. Зокрема, до них відносяться: екологічна сертифікація лісів, переробка відходів, так звана "екологізація продукції".

Sergiy Kozlovsky, Andriy Ivanussa – USUFWT

Ecological aspects of Ukrainian timber industry enterprises productive relations at the transition economy conditions

Considered the ecological aspects of the Ukrainian timber industry enterprises productive relations. In particular these aspects are: the forest's ecological certification; waste product's complex utilization; so called "goods ecologization".

Лісопромисловий комплекс України на сучасному етапі розвитку доцільно розглядати як складну еколого-економічну систему, характерною особливістю якої є поєднання лісових екосистем як органічної частини біосфери, із так званою індустріальною системою, яка, використовуючи лісові ресурси, покликана задовольняти життєво необхідні потреби суспільства. Сучасне високоіндустріальне виробництво при швидких темпах розвитку просто не може існувати без інтенсивного використання природних (зокрема лісових) ресурсів, які часто виступають центральним об'єктом існуючої у ньому системи виробничих зв'язків. Саме тому виробничі зв'язки слід розглядати не лише як систему відносин між людьми у процесі виробництва і розподілу матеріальних благ, але, перш за все, як систему взаємовідносин між